

magyarság jövőjének alakításában. Bertits az angol, a francia és a német példára hivatkozik. Ezek a nemzetek időben felismerték, hogy a nemzeti nyelven történő közoktatás az alapja a helyes irányú fejlődésnek, a nép művelésének, a tudományos és irodalmi élet virágzásának. Szerzőnk követeli:

„Adjunk a Hazai Nyelvnek elsőbbséget, melyet eddig Nemzetünk kárára egy idegen foglalt el, oltuk azzal az olvasásnak és tanulásnak szeretetét gyermekeink szívébe... Szaporítsuk hasznos és gyönyörködtető írásainkat azon nyelven, mely a Magyaroknak kényes, de nemes izlésű szívé s száját leginkább ketsegetti, és szemlátomást nevedetni fog azoknak a számok, kik a tehetősebb lelkeket ébreszteni semmi ki-telhető uton módon se drágállják. Szabadítsuk ki a Deákság és más idegen nyelvek fogságából a kisded esztendőket, óldozzuk-fel gyenge tehetségeiket el-viselhetetlen lántzaikból, eresszük, hadd futtathassák kényekre a Magyar pályán tüzes gondolatjokat, és rövid nap mulva tapasztalják, hogy a felséges elméknek s tsuda tehetségeknek szint olyan szülő Hazájok s dajkájok Magyar Ország, mint az Égnek akár mely boldog sarka alatt fekvő tartomány.”¹²

Az előzőekből kitűnik, hogy a felvilágosodás pedagógiai eszméi közül a nemzeti nyelven történő oktatás követelése és fontosságának kiemelése hazánkban különös hangsúlyt kap a 18. század utolsó évtizedében. Íróink, tudósaink minden alkalmat megragadnak, a legkülönbözőbb fórumok adta lehetőségeket is kihasználják a magyar nyelvű oktatás eszméjének népszerűsítése ügyében. Más, neveléssel-oktatással kapcsolatos felvilágosult gondolatok is helyett kaptak természetesen a lapok, így a *Mindenes Gyűjtemény* hasábjain is. Foglalkoztak írások a gyermeki természet alapvető jóságának eszméjével, a nevelésben vetett feltétlen hit kérdésével, korszerű erkölcsi és vallási elvekkel. Szóltak íróink a gyermeki lélek megismerésének szükségességéről, az ehhez igazodó oktatási-nevelési módszerek kimunkálásának fontosságáról és sok egyéb olyan kérdéstről, amelyek ellepték a korabeli Európa filozófiai és pedagógiai irodalmát. Mégis, sajátosan a mi helyzetünkre jellemző módon, nálunk a nemzeti nyelvű oktatást követelő írások kerültek túlsúlyba. Mint láthattuk, a *Mindenes Gyűjtemény* pedagógiai vonatkozású írásai hűen tükrözik ezt a tendenciát.

FEHÉR KATALIN

Egy XVIII. század végi verseskönyv kiadástörténete. Molnár Borbála (1760—1825) saját korában igen népszerű volt, mára azonban szinte teljesen kikopott az irodalomtörténeti érdeklődésből is. Ennek tulajdonítható, hogy költői főművéről mindmáig hibás adatok vannak forgalomban. Az alábbiakban a könyvészeti adatok helyesbitéséhez kívánok hozzájárulni néhány adalékkal.

Petrik Géza bibliográfiája a következőt tartalmazza:

„*Molnár Borbála* munkái. 4 darab. (8-r.) Kassán, 1793. Fűskúti Landerer Mihály bet. 2. nyomtatás. 4 darab (8-r. 69, 176, 178, 152 l.) Pozsonyban és Pesten, 1794—95. Fűskúti Landerer Mihály.”¹¹

Gyakorlatilag ez az adat ismétlődik meg Szinnyeinél is, noha jól érzékelhető, hogy Szinnyei kézbe vette a kötetet, s nem egyszerűen átemelte Petrik címléírását:

„*Molnár Borbála munkái*. Kassa, 1793. Négy kötet (Versek. Ajánlás kelt: Sátoralja-Ujhelyben 1792. decz.; 2. kiad. Pozsony és Pest, 1794—95.)”¹²

E két legfontosabb bibliográfiai kézikönyv nyomán aztán ezek az adatok kerültek át a Molnár Borbálával foglalkozó, újabb életrajzi áttekintésekbe.³ Mindenképpen indokolt tehát a pontosítás.

¹¹ *Mindenes Gyűjtemény* 1790. IV. Negyed 182.

¹ Bibl. Hung. 1712—1860. Vol. II/2. 772.

² SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. IX. kötet. Bp, 1903. 177. hasáb

³ Például: BENEDEK Marcell (szerk.): *Magyar irodalmi lexikon*. II. kötet. Bp, 1965. 262.; *Magyar költők, XVIII. század*. Vál. MEZEI Márta. Bp, 1983. *Magyar remekírók*. 929.; nem pontos az OSZK olvasótermi katalógusa sem, a Régi Magyarországi Nyomtatványok Tárának nyilvántartása pedig csak az első kiadás esetében helyesbitett, a második kiadásról szóló katalóguscédulák önellenmondóak.

Molnár Borbála négy kötetes gyűjteményének első darabja: (MOLNÁR BORBÁLÁ [sic!] MUNKÁJI. ELSŐ DARAB. KASSÁN, FÜSKÜTI LANDERER MIHÁLY' BETŪIVEL. 1793). A kötetet ajánlás, majd egy ajánló vers vezeti be, ennek dátuma: „[S]átor. A[l]ja. Újhely. December. 1792.” E kötetrel egybekötve található meg a második kötet az OSZK gyűjteményében éppúgy, mint az MTA könyvtárában (MOLNÁR BORBÁLÁ [sic!] KESERVEINEK MÁSODIK DARABJA. MELLY Kézfűlt 1792-dik Eftzendöben Sátor-Alja Új-helyben mellyben befoglaltatik az Ö ÉLETÉNEK IGAZ TÜKÖRE [...] KASSÁN, FÜSKÜTI LANDERER MIHÁLY' [sic!] BETŪIVEL. 1793).⁴ Feltűnhet, hogy egyezik a keletkezésre utaló dátum (1792) és a megjelenés évszáma (1793). Ám további bizonyíték is van arra, hogy a két kötet azért van egybekötve, mert egyszerre jelent meg. A második kötet élén ugyanis nincs ajánlás; ráadásul a két kötet lapszámozása folyamatos: az első a 60. lapon ér véget, a másodikban található első kiírt lapszám pedig a 66. lap.

A harmadik kötet egy évvel később jelent meg (MOLNÁR BORBÁLA MUNKÁJI HARMADIK DARAB KASSÁN, FÜSKÜTI LANDERER MIHÁLY' betűivel. 1794). Itt a kötet élén ismét van ajánlás; a szerző láthatólag szimmetriára törekedett, amikor megkomponálta az irodalomba való belépését jelentő négy kötet. Ezt nemcsak az bizonyítja, hogy az első és a harmadik kötet élén vannak, a másodikban és negyedikben pedig nincsenek ajánló sorok. Jól érzékelhető a megfogalmazások azonos felépítése is. Az első kötet ajánlása ugyanis így szól: AZ ÚRNAK, | TEKÉNTETES, NEMZETES ÉS VITÉZLŐ | THURIKI | THURÁNSZKY LÁSZLÓ | ÚRNAK, | TEKÉNTETES ABA-ÚJ ÉS TORNA | VÁRMEGYÉK' | HITES TÁBLA-BIRÁJÁNAK. | NÉKEM | KÜLÖNÖS [sic!] KEGYESSÉGŰ | NAGY JÓ URAMNAK. Míg a harmadiké: AZ ASSZONYNAK | TEKINTETES NEMES ÉS NEMZETES | BÁRTZAY BÁRTZAY | BORBÁLA [sic!] ASSZONYNAK | NÉHAI | TEKINTETES NEM. ÉS VITÉZLETT | SZIGETI SZERENTSY FERENTZ UR | EL MARADOTT KEGYES ÖZVEGYÉNEK, | NÉKEM | KÜLÖNÖS KEGYESSÉGŰ JÓLTÉVŐ | ASSZONYOMNAK.

A harmadik kötet egyébként — ebből is következően — a negyedikkel tartozik össze szorosan, noha nem azonos évben jelentek meg (MOLNÁR BORBÁLA MUNKÁJI NEGYEDIK DARAB KASSÁN, FÜSKÜTI LANDERER MIHÁLY' betűivel 1795). Az OSZK példányában a két utolsó kötet egybe van kötve. A harmadik kötet előszava (Némely tudófitafok az érdemes Közönséghez) utolsó bekezdésében előre is utal a negyedikre: „Hogy pedig tsekély munkáimhoz Mesét-is egyelitettem: eről ezt jegyzem-meg 1főr hogy ez nem mefe vagy loha meg nem történt dolog tellyességgel, mivel a' fzemély a'kit matériául felvettem esméretes volt előttem; . . .” (9—10.) A negyedik kötetben pedig rögtön a címlap után, a 3. lapon kezdődik egy 96 lapos vers, amelynek címe: „Mesés Történetek”. Sőt ez a cím a harmadik kötet utolsó lapján is szerepel (178.), nem egészen őrszóként, hiszen annál beljebb olvasható, de mindenképpen ugyanazzal a funkcióval.

A második kiadás kérdése bonyolultabb, mint az elsőé. Az OSZK példánya egybekötve tartalmaz — mint második kiadás — négy kötetet, s innen eredhet a félreértés, hogy a teljes tomsz újból kiadására sor került. A kötetek áttanulmányozása azonban másról győz meg.

Az első kötet nyilvánvalóan megjelent még egyszer (MOLNÁR BORBÁLA MUNKÁJI ELSŐ DARAB. MÁSODIK NYOMTATÁS. POSONYBAN ÉS PESTEN, FÜSKÜTI LANDERER MIHÁLY költséggel és betűivel. 1794). Ugyanígy a második kötet is; ez esetben ráadásul a cím is módosult kicsit (MOLNÁR BORBÁLA MUNKÁJI MÁSODIK DARABJA. MELLY Kézfűlt 1792-dik Eftzendöben Sátor-Alja Új-helyben, mellyben befoglaltatik AZ Ö ÉLETÉNEK IGAZ TÜKÖRE. [...] MÁSODIK NYOMTATÁS POSONYBAN ÉS PESTEN, Fűsküti Landerer Mihály költséggel és betűivel. 1794).⁵ A harmadik és negyedik kötetben azonban már nem szerepel a „második nyomtatás”-ra utaló kitétel, s arra is van bizonyíték, hogy e kettő — bár egybekötve található a második kiadású két első darabbal — a már leírt első kiadáshoz tartozik. Ugyanis a harmadik kötet első kiadása arról ismerhető fel, hogy téves a lapszámozása: a 191. lapszám után a 170. következik. Így maga a könyv 200 lapos, nem pedig

⁴ A kihagyott, [...] jellel jelölt részben egy vers található a belső címlapon, amely a címleírásához nem tartozik hozzá szorosan, ezért csak jegyzetben közlöm: „Szám ki-nyitám jajjal hogy Anyám fűlt; 's ím tsupa bajjal | Éltém tellyesfedett: bűn' tüze mérgesfedett. | Kezdetitől fogva fzmorú le-folyáfa zokogva | Terjede; vége felé kint 's nyavalyát hoz elé, | Míg-nem el-ér hóltom 's hidegültt neftem' fedi bóltom, | Hogy nyugalomra tefzik őt, nehha férgék elfzik.”

⁵ A kihagyott rész betű szerint egyezik a 4. jegyzetben közölt verssel.

178, ahogy Petrik leírta — a számok felcserélése azonban nem okoz zavart az olvasáskor, mert a szöveg folyamatos. Egy ilyen típusú hibát aligha lehet reprodukálni: ha ezt fedezük fel a második kiadásként számon tartott kötetben, már szinte bizonyos, hogy ott az első kiadásról van szó.

A másik fontos érv a megjelenés évének vizsgálata lehet. Feltűnő, hogy az első két kötet másodjára ugyanabban az évben jelent meg (1794), mint a harmadik először. Nehezen lehetne máshogy elképzelni tehát a kiadástörténetet, mint a következőképpen: az első két kötet 1793-as megjelenése után 1794-ben jelent meg a harmadik, s ehhez a könyvhöz időzítve adták ki még egyszer a két előzőt, majd ezt követte egy évre rá a negyedik kötet. S hogy ez nem csupán logikai konstrukció, arra perdöntő bizonyíték is van: Molnár Borbála nyilatkozata.⁶ Ezt teljes terjedelemben idézem.

„Mivelhogy az én verseim, a' mellyeket ilyen tzim alatt adtam ki: *Mólnár Borbála Munkái. Első Darab.* Kassán Fűskúti Landerer Mihály betűivel 1793, régen el-fogytanak, azonban főkan kívánnák azokat meg-szerezni, el-végeztem magamban, hogy azokat újra, még pedig meg-bővítéssel, és tóldalékkal másodsor is ki-adjam; erre való nézve, a' kiknek kedve volna meg-szerzeni, várakozóznak addig, míg a' második ki-adás ki-jön a' sajtó alóll, és ne engedjék magokat meg-tsalattatni azzal a' hírem nélkül való ki-adással, (Nachdruckkal) a' melly Peften, Kassán, Po'sonyban árúttatik. A' minden kéttészen kívül van, hogy azok az *exemplárok* mind el-költek, a' mellyeket én nyomtattattam, és azok, a' mellyek most árúttatnak a' börtokbaa [sic!], az én hírem 's akaratom nélkül való ki-adások. Ugyan tsak ez úttal, midőn az első 's második Darabot bővítéssel 's jobbítással ki-adni szándékozom; az én munkáimnak harmadik Darabja is ki fog jönni. Ezen Híradással kívántam az én Verseimet meg-szerzeni kívánókat egy felől, azoknak bizonyosan leendő második ki-jövelelek felől bizonyosokká tenni, más felől pedig hírem nélkül ki-jötteknek vételektől, mint tőlem idegenektől, óltalmazni.

Sátor-Allya-Újhelly 27-dik Mártziusban.

Mólnár Borbála.”

A nyilatkozat jelentősége nemcsak abban áll, hogy eldönti a kérdést: létezett-e 1794-es második kiadása legalább a harmadik kötetnek? A pontosabb datáláshoz is segítséget nyújt: 1794. március 27-én tehát megjelent már a két kötet második kiadása, de csak ez után volt várható a harmadik kötet! Ami pedig az idézett szöveg értékelését illeti: nincs adat arra, hogy megjelent volna a „meg-bővítéssel és tóldalékkal” ellátott kiadás. Megkockáztatom a feltevést: maga a költőnő sem gondolta komolyan, hogy ez a — gyakorlatilag már harmadik — kiadás megjelenjen és vevőre találjon. Nem annyira szándékbejelentésnek, mint inkább burkolt reklámnak értelmezem a felhívást, a saját népszerűségét ily módon is csillogtatni akaró Molnár Borbála ügyes gesztusának. Nem vádolja — s nem is vádolhatja — a kiadót műveinek megcsonkításával, a szöveg megváltoztatásával: a második kiadás szinte betűhív képe az elsőnek, csak a kötetek lapszámozása változott (árulkodó, hogy Molnár maga is „Nachdruck”-nak minősíti a kiadást). Csupán azt jelenti ki, hogy híre és akarata nélkül jelent meg a két kötet; de hogy ez mennyire sántít, elég csak arra utalni: a szerző nem szakította meg a kapcsolatot a kiadóval, Fűskúti Landerer adta ki 1795-ben a negyedik kötetet is. Ilyenformán tehát Molnár Borbála fő műve egységes tipográfiával és méretben látott napvilágot.

SZILÁGYI MÁRTON

A budapesti Egyetemi Könyvtár jezsuita könyvjegyzékeinek drámakötetei. A XVI—XVIII. századi könyvkatalógusok feldolgozása során nagyon sok tudományág kutatói juthatnak hasznos információkhoz. Már az eddig kiadott könyvjegyzékek¹ is bizonyítják, hogy a könyvtártörténeti szempontokon kívül az irodalomtörténet, a szociológia, és — az iskolai könyvtárjegyzékek esetében — a neveléstörténet szempontjai szerint is feldolgozhatóak, sőt az iskolai színjátszás történetének kutatásában is felhasználhatóak.

⁶ *Magyar Hírmondó 1794.* 680. (Tóldalék A' Magyar Hírmondónak Maj 9-dik napján, 1794-ben költt árkusához); erre a nyilatkozatra már Szigetvári Iván utalt, noha nem idézte, de az általa megadott lapszám teljesen téves (Gvadányi Helikoni köre. ItK 1917. 45.)

¹ Jelentős könyvtártörténeti kutatások folynak ma Szegeden. Pl. *Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533—1657.* Bp.—Szeged, 1986. és további kiadványok.